

Пам'ятки сакральної архітектури Рівненської області та можливості їх використання в туризмі

Козарез Д. М.*, Дмитрук О. Ю.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Київ, Україна, kozarezd@gmail.com.

Надішла до редакційної колегії: 26.05.2021.

Прийнята: 05.06.2021.

Анотація. В статті досліджено особливості розвитку релігійного туризму в Рівненській області, охарактеризовано географію поширення сакральної архітектури та перспективи використання в туризмі регіону та України загалом. Досліджено наявність сакральних ресурсів на території Рівненщини, розглянуто основні фактори впливу на формування та розвиток релігійного туризму в регіоні, надано класифікацію та опис основних культурно-історичних пам'яток Рівненської області, пов'язаних з даним видом туризму. Здійснено огляд сакральних рекреаційно-туристських ресурсів регіону. Запропоновано туристичний маршрут по сакральним об'єктам Рівненщини. Надано коротку характеристику головним сакральним пам'яткам регіону, що були включені в туристичний маршрут. Окреслено стан та перспективи використання пам'яток сакральної архітектури для запровадження і формування туристичних маршрутів релігійного та культурно-пізнавального призначення. Дослідження потенціалу сакральної архітектури регіону здійснено для потреб туризму, а також висвітлення можливостей використання сакральної спадщини у туристичному маршруті.

наявність сакральних ресурсів на території Рівненщини, розглянуто основні фактори впливу на формування та розвиток релігійного туризму в регіоні, надано класифікацію та опис основних культурно-історичних пам'яток Рівненської області, пов'язаних з даним видом туризму. Здійснено огляд сакральних рекреаційно-туристських ресурсів регіону. Запропоновано туристичний маршрут по сакральним об'єктам Рівненщини. Надано коротку характеристику головним сакральним пам'яткам регіону, що були включені в туристичний маршрут. Окреслено стан та перспективи використання пам'яток сакральної архітектури для запровадження і формування туристичних маршрутів релігійного та культурно-пізнавального призначення. Дослідження потенціалу сакральної архітектури регіону здійснено для потреб туризму, а також висвітлення можливостей використання сакральної спадщини у туристичному маршруті.

Ключові слова: релігійний туризм, сакральні рекреаційно-туристські ресурси, релігійні центри, сакральні об'єкти, туристичний маршрут, Рівненська область.

Monuments of sacred architecture of Rivne region: possibilities of using in tourism

Kozarez D. *, Dmytruk O.

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine, kozarezd@gmail.com.

Abstract. In the article researched the features of the development of religious tourism in Rivne region, describes the geography of sacred architecture and the prospects for use in tourism in the region and Ukraine in general. The presence of sacral resources on the territory of Rivne region is investigated, the main factors of influence on the formation and development of religious tourism in the region are considered, classification and description of the main cultural and historical monuments of the Rivne region associated with this type of tourism are provided. A review of the sacred recreational and tourist resources of the Rivne region. A tourist route through the sacred sites of the Rivne region is offered. A brief description of the main sacred monuments of the region, which were included in the tourist route. The state and prospects of using monuments of sacred architecture to introduce and form of tourist routes of religious and cultural-cognitive purpose are outlined. The study of the potential of the sacred architecture of the region was carried out for the needs of tourism, as well as highlighting the possibilities of using the sacred heritage in the tourist route. The main material and conclusions of this study can be used to analyze the tourism potential of the region and Ukraine as a whole.

Key words: religious tourism, sacred recreational and tourist resources, religious centers, sacred objects, tourist route, Rivne region.

Вступ. Зі всього різноманіття архітектурних ресурсів, які представлені в Україні, сакральна архітектура є важливою складовою туристичної інфраструктури та культурної спадщини України. Водночас сакральні об'єкти є визначальними на ринку екскурсійних послуг при формуванні туристичного продукту. Саме тому дослідження потенціалу сакральних об'єктів регіону для релігійного туризму є актуальними.

Сакральна архітектура є важливою складовою туристичної інфраструктури, частиною історико-культурних рекреаційних ресурсів, пам'яток архітектури та містобудування. Оскільки саме в об'єктах сакральної архітектури найповніше відображається історія, культура, традиції, народне мистецтво, звичаї, обряди, особливості житлобудування певного регіону. Дослідження можливостей використання пам'яток сакральної архітектури у туризмі є актуальним, адже останнім часом спостерігається зростання інтересу до них як зі сторони вітчизняних, так і зарубіжних туристів.

Питання релігійного туризму вивчається представниками багатьох наук, зокрема, істориками, мистецтвознавцями, теологами та географами. Дослідження сакральної архітектури регіону і України в цілому знайшли своє відображення у наукових працях таких вітчизняних авторів як: О. В. Яроменко, О.О. Любіцева, Ю. В. Тертична, І. Р. Мазур, О. М. Дячок та інші.

Об'єктом дослідження даної роботи є сукупність пам'яток сакральної архітектури Рівненщини як об'єктів екскурсійної діяльності.

Метою статті є здійснення аналізу стану сакральних пам'яток архітектури Рівненщини. Дослідження потенціалу сакральної архітектури регіону для потреб туризму, а також висвітлення можливостей використання сакральної спадщини у туристичному маршруті.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі **завдання**:

- проаналізувати наукові роботи присвячені сакральному та релігійному туризму;
- виявити та охарактеризувати основні пам'ятки сакральної архітектури регіону;
- розробити туристичний маршрут із використанням пам'яток сакральної архітектури;

- окреслити можливості використання сакральних пам'яток в сфері туризму.

Матеріали і методи досліджень. Дослідження ґрунтується на сукупності використання загальнонаукових методів пізнання, а саме: аналіз і синтез, порівняння, узагальнення і систематизація. Також застосований історичний метод для вивчення виникнення, формування та розвитку сакральної архітектури Рівненщини.

Для розроблення туристичного маршруту «Сакральними стежками Рівненщини» використано такі матеріали: топографічна карта Рівненської області (масштаб 1:100000) та туристична карта Рівненської області (масштаб 1:350000). Для прокладання маршруту використано безкоштовний картографічний веб-сервіс від компанії Google – Google Maps. Інструменти Google Maps дозволяли спростити процедуру локалізації та геотегування ключів маршруту: створення позначок – туристичних вузлів/центрів та розрахунку загальної довжини маршруту.

Результати та їх аналіз. У багатій історико-культурній спадщині України визначне місце належить пам'яткам сакральної архітектури. Архітектурна сакральна спадщина України – одна з найбагатших і оригінальних у Східній Європі. Зокрема Рівненщина, належить до регіонів України з високим рівнем зосередження пам'яток сакральної архітектури, передусім церков, костелів і монастирів.

На території Рівненської області нараховується 109 пам'яток архітектури національного значення, більшість з них – 75 це сакральні споруди. Значна частина сакральних об'єктів знаходиться поблизу історико-архітектурних пам'яток або входять до складу історико-

культурних, архітектурних меморіальних заповідників, що робить їх значно привабливішими для туриста, який подорожує з культурно-пізнавальною метою.

Історично першою визначною сакральною пам'яткою Рівненщини вважають печерний і наземний монастир в с. Кураш, що знаходиться на лівому березі річки Горинь, на території Курашських гір. Його заселення датується XII ст. Пізніше в кінці XV – на початку XVI ст. князі Гольшанські-Дубровицькі вибудували храм в с. Кураш і освятили його в ім'я Преображення Господнього.

Серед сакральних ресурсів, які мають історичне значення, можна виділити історико-культурний центр в с. Пересопниця, де нещодавно було відновлено монастирський комплекс XVI ст. Крім цього, на території с. Пересопниця було написано «Пересопницьке Євангеліє» 1556–1561 рр., що є невід'ємною частиною під час складання присяги президентів України на вірність українському народові. Варто зазначити, що в с. Пересопниця знаходиться дерев'яний храм Св. Миколая, невідомо ким і коли побудований. Його будівництво датується XVII–XVIII ст.. Деякий час храм належав греко-католикам. У дзвіниці зберігається велика кількість греко-католицьких ікон та церковної утварі. (Холодюк, 2016)

До складу Острозького історико-культурного заповідника входять такі сакральні пам'ятки національного значення як Церква Богоявлення Господнього (1521 р.), Костел Успіння Діви Марії (XV–XIX ст.) та Монастир-фортеця Св. Трійці (XV–XVII ст.). В рамках історико-культурного заповідника м. Дубно знаходяться келії монастиря бернардинців (XVII ст.), монастир кармеліток (XVII ст.), Юр'ївська церква (XVIII ст.).

Окрім того в містах Дубно та Острог знаходяться й інші сакральні пам'ятки, як наприклад, Велика синагога та монастир капуцинів в Острозі, церква Богоявлення Господнього, що розташована на замковій горі в комплексі замкового архітектурного ансамблю. Це пам'ятка волинського сакрального будівництва збудована в XVI ст., яка була фактично знищена до 1886 р., але відреставрована вже наприкінці 1980–90 рр.

На території Рівненщини є давні монастирські комплекси, які складають основу розвитку релігійного туризму та паломництва. До прикладу Корецький Свято-Троїцький жіночий монастир (XVII ст.) є серед числа найбільш відомих на теренах Рівненщини, України та найбільш привабливим серед паломників з сусідніх країн. У Свято-Троїцькому храмі знаходяться престоли на честь Святої Трійці, Успіня Пресвятої Богородиці та в ім'я преподобного Йова Почаївського. У Свято-Троїцькому храмі зберігається стародавня ікона Божої Матері – Споручниця грішних (надав її монастиреві 1622 року Ян-Карл Корецький). (Яроменко, 2017).

Також однією із найвизначніших пам'яток релігійного туризму є Свято-Троїцький Дерманський жіночий монастир, який збудований за часів князя К. Острозького в XV ст. й утримувався за кошти родини Острозьких до XVII ст. Сакральний архітектурний комплекс монастиря зберігся майже повністю із XVII сторіччя. На території монастиря розташовано три церкви, існував підземний комплекс монастиря, який наразі недоступний для огляду. (Рошко, 2009)

Однією із найвизначніших пам'яток релігійного туризму є Свято-Миколаївський Городоцький жіночий монастир – пам'ятка архітектури, зі статусом Лаври, знаходиться у селі Городок Рівненського району. На території монастиря знаходиться чотири храми. Головна святиня монастиря, це чудотворний образ Божої Матері «Козельщанська», що переданий в дар монастирю Києво-Печерською Лаврою.

Ще один із монастирських комплексів знаходиться у с. Межиричі Острозького району, Свято-Троїцький Межирицький чоловічий монастир – комплекс архітектурного ансамблю XVI–XVII ст. Початок будівництва був профінансований К. Острозьким: це Троїцька церква на території монастиря в 1523 р. В архітектурі Троїцької церкви простежується поєднання

давньоруської традиції зодчества з пізньоготичними проявами західноєвропейської архітектурної моди. У монастирі зберігається коронована ікона «Богородиця Одигітрія» XV–XVI ст. (Стельмах, 2013)

Поза основними маршрутами релігійного туризму у Рівненській області знаходяться православні сакральні пам'ятки, які популярні серед місцевих жителів. Білівський монастир є перспективним центром релігійного та культурно-пізнавального туризму Рівненської області. Жіночий монастир Різдва Пресвятої Богородиці може стати як популярне місце паломництва та туризму не лише в регіоні, а й на теренах України.

На території Рівненщини є численні дерев'яні православні святині, що були збудовані в період XVII–XIX ст. Такі церкви ми можемо спостерігати в м. Клевань (церква Різдва Христового XVIII ст.), м. Дубно (Свято-Преображенська церква XVII ст.), м. Дубровиця (церква Різдва Пресвятої Богородиці XIX ст.).

Загалом за насиченістю, різноманітністю сакральних ресурсів і перспективами залучення їх до туристичної сфери, міста Рівненської області можна поділити наступним чином:

- з високим потенціалом – м. Дубно, м. Острог, м. Корець;
- із середнім потенціалом – м. Рівне, м. Сарни, м. Здолбунів, м. Костопіль;
- із низьким потенціалом – м. Рокитне, м. Березне, м. Дубровиця, м. Радивилів.

Проведений аналіз сакральних пам'яток Рівненської області засвідчив, що кожний район має потенціал для екскурсійної діяльності. Згідно з проведеними дослідженнями сакрально-туристичного потенціалу регіону, ми визначили райони з найбільшим потенціалом для екскурсійної діяльності та розробили туристсько-екскурсійний маршрут тематичного спрямування.

Тематична екскурсія «Сакральними стежками Рівненщини»

Мета екскурсії: ознайомлення з історією, архітектурною та сакральною спадщиною Рівненщини.

Тип екскурсії: лінійний.

Тривалість: 9 годин.

Протяжність: 225 км.

Маршрут екскурсії: Корець – Дорогобуж – Острог – Межиріч – Рівне – Пляшева. Схема нитки маршруту показана на малюнку 1.

Схема розроблена із використанням інструментів картографічного веб-сервісу від компанії [Google – Google Maps](https://www.google.com/maps).

Основні точки маршруту:

- 1) Корецький Свято-Троїцький монастир;
- 2) Церква Успіння Пресвятої Богородиці (А);
- 3) Свято-Воскресенський кафедральний собор (В);
- 4) Свято-Покровський кафедральний собор (С);
- 5) Свято-Троїцький Межирицький Монастир (D);
- 6) Богоявленська церква (Е);
- 7) Георгіївський монастир на Козацьких Могилах (F).

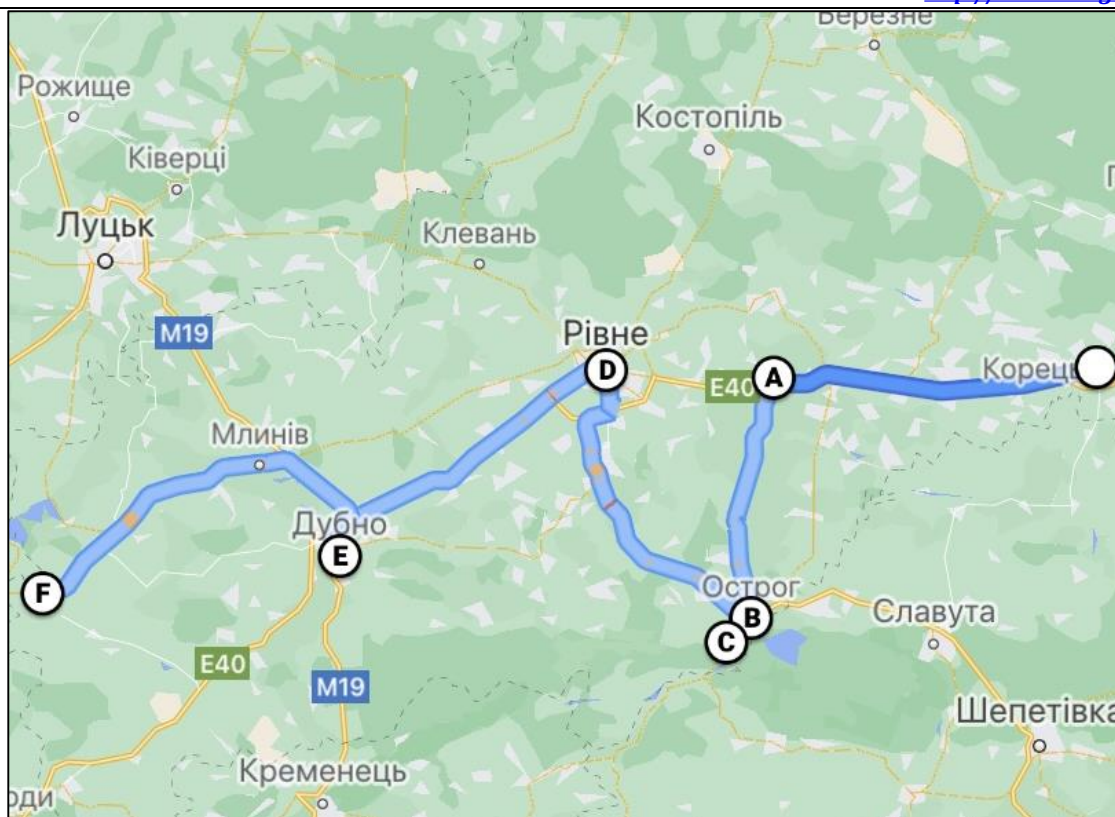

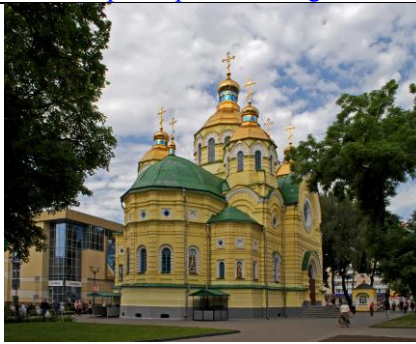
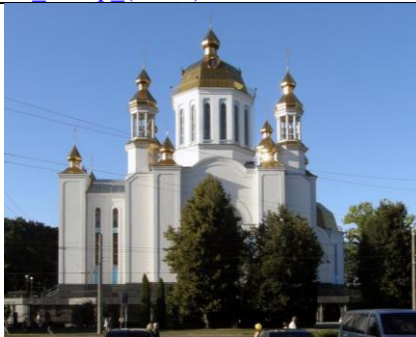

Рис. 1. Картохема маршруту екскурсії
[розроблено авторами із використанням можливостей веб-сервісу Google Maps]

Об’єкти та описи показу по маршруту екскурсії зведено в таблицю 1. Маршрут прокладений територією Рівненського та Дубенського районів, охоплює такі населені пункти як Корець, Дорогобуж, Рівне, Межиріч, Острог, Пляшева. З огляду на рекреаційну привабливість, даний маршрут є одним із найціннішим. Центральним населеним пунктом тут є м. Рівне, яке має добре автомобільне транспортне сполучення з усіма районними центрами Рівненської області та великими містами сусідніх областей, зокрема обласними центрами м. Луцьк та Тернопіль. До столиці України та інших великих міст можна прибути залізничним транспортом.

Таблиця 1. Характеристика основних об’єктів показу маршруту [Розроблено авторами за даними Рожко В., 2009, Стельмах В, 2013, Ярошенко О., 2017]

Об’єкт показу	Загальна характеристика	Зображення
Корецький Свято-Троїцький монастир	Троїцький монастир-фортеця, що розташований в центральній частині міста Корець. Архітектура монастирського комплексу відображає характерні особливості українського мистецтва XVII-XVIII ст.. У Свято-Троїцькому храмі зберігається стародавня ікона Божої Матері – Споручниця грішних.	 <p>Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Корецький_монастир</p>

Продовження таблиці 1. Характеристика основних об'єктів показу маршруту

Об'єкт показу	Загальна характеристика	Зображення
Свято-Успенська церква	Дорогобузька Свято-Успенська церква є пам'яткою архітектури XVI ст. державного значення, що є унікальним витвором української архітектури XI-XII ст. Збудована з каменю, обгороджена квадратною невисокою цегляною огорожею. Церква вважається найдавнішою збереженою спорудою Рівненщини.	 <p>Джерело: https://rivne.travel/locations/cerkva-uspinna-presvatoi-bogorodici</p>
Свято-Воскресенський кафедральний собор	Православний храм у центрі міста Рівного. Православна дерев'яна Свято-Воскресенська церква в Рівному була побудована в 1731 році. Новий храм вирішили побудувати на місці дерев'яної церкви Воскресіння Христового, яка згоріла за часів татаро-монгольської навали. Воскресенський собор – хрестовокупольний, чотиристовпний, триапсидний з позакомарним покриттям.	 <p>Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Свято-Воскресенський_кафедральний_собор_(Рівне)</p>
Свято-Покровський кафедральний собор	Покровський собор - один з найбільших та найвищих храмів України. Собор побудовано в 1990 році в українському стилі. Його довжина 51 м, ширина 42 м, висота - 55 м. Великий купол, який символізує Ісуса Христа, та 12 менших, які символізують апостолів.	 <p>Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Покровський_собор_(Рівне)</p>
Свято-Троїцький Межирицький Монастир	Архітектурний ансамбль монастирських будівель XVI-XVII століть у Межиричі Острозького району Рівненської області. Найвеличнійша зі збережених фундацій князів Острозьких. Монастирський двір оточений мурами з чотирма наріжними баштами. Монастир знаходиться на відстані 3км від центра міста Острог Рівненської області.	 <p>Джерело: https://anga.ua/articles/tsikava_ukraina/mezhirich.html</p>

Продовження таблиці 1. Характеристика основних об'єктів показу маршруту

Об'єкт показу	Загальна характеристика	Зображення
Богоявленська церква	Церква Богоявлення Господнього – архітектурна домінанта Острозького замку, головна сімейна церква князів Острозьких. Пам'ятка волинського сакрального будівництва 16 століття. Храм на Замковій горі споруджений в середині XV ст. Входить в історико-культурний комплекс в Острозі.	 Джерело: https://anga.ua/articles/tsikava_ukraina/ostroh-misto-istoriia.html
Свято-Георгіївський монастир на Козацьких Могилах	У 1910-1914 роках в пам'ять про полеглих козаків була побудована церква-меморіал св. Георгія Переможця. Унікальність храму полягає в тому, що в ньому є три престоли, які розташовані один над одним. В нижньому ярусі будівлі церкви розміщений саркофаг із кістками козаків. Свято-Михайлівський храм з підземним ходом та західний монастирський мур з двома брамами – є пам'ятками архітектури національного значення.	 Джерело: https://mapio.net/pic/p-102482650/

Важливим є й те, що сакральні архітектурні пам'ятки Рівненської області розміщені досить рівномірно, тому всі туристичні об'єкти маршруту розташовані на відносно недалекій відстані один від одного і мають сполучення з його центром. Туристичний маршрут може бути використаний як для туристів із релігійно-паломницькою метою, так і для культурно-пізнавального відпочинку екскурсійного спрямування.

В таблиці 2 подано технологічна карта маршруту, що включає інформацію про перелік об'єктів маршруту, тривалість періоду огляду атракції та додаткову інформацію по екскурсії «Сакральними стежками Рівненщини». Технологічна карта сформована авторами на основі відкритих даних про об'єкти показу за існуючою методикою розробки екскурсій.

Таблиця 2. Технологічна карта екскурсії [розроблено авторами]

Ділянка (етапи) переміщення за маршрутом	Об'єкти показу	Тривалість огляду	Основний зміст інформації	Вказівки з організації
вулиця Київська, 56, м. Корець	Корецький Свято-Троїцький монастир	60 хв.	Вступ. Вітання, представлення та знайомство із екскурсійною групою. Короткий опис екскурсії.	Зустріти групу і розташувати її на півколом до об'єкта, показати зовнішній вигляд, розказати з чого зроблений. Час на фото.
вулиця Зелена, 19, Дорогобуж	Свято-Успенська церква	20 хв.	Історія про церкву, архітектурний стиль, особливості, цікаві факти.	Екскурсантів розташувати навпроти об'єкта показу разом із екскурсоводом. Здійснюють обхід навколо об'єкта.

Продовження таблиці 2. Технологічна карта екскурсії

Ділянка (етапи) переміщення за маршрутом	Об'єкти показу	Тривалість огляду	Основний зміст інформації	Вказівки з організації
вул. Соборна, 39, м. Рівне	Свято-Воскресенський кафедральний собор	20 хв.	Коротка розповідь про місто, його історію заснування та заснування собору, його унікальність.	Розташувати навпроти собору. Здійснити обхід навколо об'єкта. Надається час для фотографування.
вул. Соборна, 6, м. Рівне	Свято-Покровський кафедральний собор	20 хв.	Розповідь про основні засади створення собору, архітектурний стиль, цікаві факти.	Перехід та розміщення ліворуч від сходів, щоб не заважати іншим. Після ознайомлення із об'єктом, екскурсанти зможуть зробити фотографії.
с. Межиріч	Свято-Троїцький Межирицький Монастир	45 хв.	Розповідь про історичні факти з якими пов'язують створення монастиря. Відвідування	Екскурсанти розміщуються обличчям до об'єкту. Слідкувати за тим, щоб учасники екскурсії не відставали від екскурсовода.
вул. Академічна, 5, м. Острог	Богоявленська церква	60 хв.	Розповідь про історію заснування церкви, особливості архітектурного стилю. Відвідування історико-культурного заповідника.	Екскурсанти разом із екскурсоводом розміщуються перед центральним входом в заповідник. Час на фото.
вул. Козацької слави, 26, с. Пляшева	Георгіївський монастир на Козацьких Могилах	60 хв.	Розповідь про історію заснування монастиря та відвідування історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви».	Розташувати навпроти об'єкта для огляду. Слідкувати за екскурсантами, щоб не відлучались від екскурсовода. Час на фото.

Висновки. Однією із найважливіших та найбільш поширених складових історико-культурних рекреаційних ресурсів Рівненщини є пам'ятки сакральної архітектури. Вони є чи не основою культурної спадщини області. У регіоні наявні усі можливості для функціонування туристичних маршрутів сакрального характеру, передусім, з релігійно-духовними мотивами, а також з пізнавальною метою, задля реалізації культурно-освітніх і рекреаційних потреб. Найбільші перспективи для розвитку сакрально-туристичної мережі спрямовані на монастирські комплекси, окремі святині з високою атрактивністю та історичні поселення регіону, що приурочені до певних подій на релігійну тематику.

Проте використання історико-культурних ресурсів Рівненщини, в тому числі сакральних об'єктів, є недостатнім у порівнянні з іншими архітектурними та історичними місцями цієї території. Це пов'язано, в першу чергу, з відсутністю їх чіткого обліку, належного рівня промоції, незадовільним станом розвитку супутньої інфраструктури, поганою збереженістю пам'яток, обумовленою відсутністю фінансування, а також недостатнім залученням сакральних пам'яток до туристсько-рекреаційної сфери.

Розроблений туристичний маршрут «Сакральними стежками Рівненщини» сконцентрований в південній частині Рівненської області, оскільки саме там знаходиться

найбільша кількість об'єктів для релігійного та культурно-пізнавального туризму. Особливої уваги приділено монастирям, де майже повністю зберігся архітектурний комплекс того часу і який завжди доступний для огляду. Розроблений маршрут має практичну цінність і може бути рекомендований до розгляду туристсько-екскурсійними підприємствами регіону для впровадження на ринок.

Список використаних джерел

- Holodiuk N. Pravoslavni monastiri Rivnenskoï, Ternopilskoï ta Volynskoï oblasti yak obiekty palomnytstva ta relihiinoho turyzmu / N. Holodiuk // *Relihiia ta sotsium.* - 2016. - № 3-4. - S. 228-233. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2016_3-4_32. (in Ukrainian)
- Rozhko V. Pravoslavni sviatyni istorychnoi Volyni / V. Rozhko. – Lutsk : VAT «Volynska oblasna drukarnia», 2009. – 558 s. Retrieved from: <http://www.biblioteka.volyn.ua/catalog/novi-knyhy/1349/> (in Ukrainian)
- Stelmakh V. Pryrodni ta istoryko-kulturni rekreatsiini obiekty Rivnenshchyny / V. Stelmakh // *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia heohrafichna : zb. nauk. pr.* / Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka. - Lviv, 2013. - Vyp. 43, ch. 1. - S. 92-98. Retrieved from: [http://old.geography.lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/43\(1\)](http://old.geography.lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/43(1)) (in Ukrainian)
- Yaromenko O. V. Perspektyvy rozvytku sakralnoho turyzmu u Rivnenskkii oblasti / O. V. Yaromenko, T. M. Shevchuk // *Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ.* - 2017. - Vyp. 2. - S. 214-219. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2017_2_32. (in Ukrainian)